

KS. GRZEGORZ WEJMAN – SZCZECIN

ZARYS HISTORII ARCHIWUM KOŚCIELNEGO W KAMIENIU POMORSKIM

HISTORIA KOŚCIOŁA I URZĘDÓW

1. Czasy katolickie (1124-1544)

Po ostatecznym podboju Pomorza Zachodniego w latach 1121-1122, Bolesław Krzywousty podjął starania nad urzeczywistnieniem warunków pokoju, z których jeden z pewnością przewidywał nawrócenie kraju na wiarę chrześcijańską¹. Książę spodziewał się poparcia duchowieństwa, ale biskupi polscy dość biernie się zachowywali; być może nie sądzili, że ich praca przyniosła efekty, głównie z powodu niechęci Pomorzan do Polski, wiekowo utrwalonej walką². Chrystianizację ludności zlecił więc Bolesław Krzywousty hiszpańskiemu mnichowi, Bernardowi. Jednakże wyprawa ta, bez wsparcia, zakończyła się niepowodzeniem w roku 1122 w Wolinie. W tej sytuacji Krzywousty zwrócił się do Ottona.

W 1123 r. posłowie, wraz z listem Bolesława, wyruszyli do Bambergu. Krzywousty uzyskał pozwolenie kurii papieskiej, dowodem czego było przybycie do Polski legata papieskiego, Idziego z Tusculum³. Biskup z Bambergu, uzyskawszy zgodę papieża Kaliksta II, a 4 maja 1124 r. Sejmu Rzeszy Niemieckiej w Bambergu oraz pozwolenie cesarza Henryka V i duchowieństwa niemieckiego, mógł już bez przeszkód rozpocząć misję w Polsce. Podjął dwie wyprawy misyjne na Pomorze. Pierwszą odbył w latach 1124-1125, drugą natomiast w 1128 r. Podczas pierwszej wyprawy ochrzcił 22.165 Pomorzan, co do drugiej brak danych. W sumie założył czternaście kościołów w dwunastu

¹ L. K o c z y, *Misje polskie w Prusach i na Pomorzu za czasów Bolesławów*, „Annales Missiologicae”, 6 (1934) s. 133.

² W. A b r a h a m, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962, s. 152.

³ Czas legacji kardynała Idziego na Węgry i Polskę przypadał między 6 IV 1123 r., a 7 III 1125 r.

miejsowościach. 24 czerwca 1124 r. przybył do Kamienia, siedziby księcia Warcisława i jego dworu. Spędził tu trzy miesiące. W czasie tego pobytu, przy przychylności księcia i jego żony Idy (już chrześcijanki), nawrócił 3585 neofitów, zbudował drewniany kościół oraz wyposażył go w niezbędne parametry liturgiczne. Z kolei Warcisław nadał mu jakąś posiadłość dla zapewnienia utrzymania świątyni i kapłana⁴. Tak zaczęło się życie religijne w tym mieście.

Papież Innocenty II, bullą *Ex comissa nobis* (*Z naszego powierzenia*) z dnia 14 października 1140 r., erygował biskupstwo pomorskie z siedzibą w Wolinie⁵. Z powodu niszczących najazdów duńskich, biskup Konrad w 1177 r. przeniósł się ze zniszczonego Wolina do Kamienia⁶. Formalne potwierdzenie dla Kamienia, jako stolicy diecezji, wydał papież Klemens III w roku 1188⁷. Zmieniła się cała struktura kościelna. Dotychczas funkcjonowała tu tylko parafia, z dość dużym okręgiem duszpasterskim⁸, a teraz Kamień stał się siedzibą diecezji⁹ i to zależną wprost od Stolicy Apostolskiej¹⁰. Z biegiem lat wykształciły się

⁴ O tych wydarzeniach piszą: E b o n, *Vita Sanctis Ottonis Episcopi Babenbergensis II 5*, MPH seria 2, t. 7, cz. 2, Warszawa 1969, s. 64-65; H e r b o r d, *Dialogus de Vita S. Ottonis Episcopi Babenbergensis II 20 i II 2*, MPH seria 2, t. 7, cz. 3, Warszawa 1974, s. 97-98, 104-110; *Sancti Ottonis Episcopi Babenbergensis Vita Prieflingensis II 4*, MPH seria 2, t. 7, cz. 1, Warszawa 1966, s. 89; G. B o j a r - F i j a ł k o w s k i, *Święty Otton z Bamberg*, Warszawa 1986, s. 60; E. W i ś n i o w s k i, *Budowa organizacji kościelnej na Pomorzu Zachodnim w wiekach średnich*, „Novum”, 1974, nr 7-8, s. 73-74; W. S t ę p i ń s k i, *Kamień Pomorski w XII i XIII wieku*, Warszawa-Poznań 1975, s. 48-49; J. P e t e r s o h n, *Die Camminer Missionkirche und ihr Weihetitel. Forschungen und Quellen zur pommerschen Kulturgeschichte, vornehmlich des 12. Jahrhundert*, Köln-Wien 1972 s. 8-9; M. C h o r z ę p a, *Katedra św. Jana Chrzciciela w Kamieniu Pomorskim*, bmr (skrypt).

⁵ *Codex Pomeraniae Diplomaticus* (dalej: CPD) I, 16, wyd. K.F.W. Hasselbach i J.G.L. Kosegarten, Greifswald 1843-1852, a także *Pommersches Urkundenbuch* (dalej: PUB) Stettin, 1868, I, 30.

⁶ W. S t ę p i ń s k i, *Kamień Pomorski*, s. 56.

⁷ CPD I, 63, także PUB I, 111.

⁸ Na Pomorzu Zachodnim okręg parafialny pokrywał się z jednostką administracji państwowej w postaci kasztelani. Por. W i ś n i o w s k i, *Budowa organizacji kościelnej*, s. 80-81. Czyli parafia kamieńska pokrywała się z kasztelanią kamieńską, której podlegały następujące okręgi grodowe: kamieński, nowogardzki, dobski, trzebiatowski i łobeski. Por. J. S p o r s, *Organizacja kasztelańska na Pomorzu Zachodnim XII-XIII w.*, Słupsk 1991, s. 87.

⁹ Granice diecezji były identyczne z terytorium ówczesnego państwa zachodniopomorskiego. Tak więc biskupstwo pomorskie, później kamieńskie, od zachodu sąsiadowało z diecezją w Swarzyniu, od południowego zachodu z biskupstwami w Hobolinie (Havelbergu) i Brennie (Brandenburgu), a od południa granicę stanowiła rzeka Warta. Ona to oddzielała to biskupstwo od diecezji w Lubuszu. Dalszymi sąsiadami byli: od południa, wzdłuż Noteci, biskupstwo poznańskie, od południowego wschodu arcybiskupstwo gnieźnieńskie i od wschodu diecezja wrocławska z granicą na Łebie. Granice te były jeszcze przesuwane, by ostatecznie w połowie XIV w., z pewnymi tylko zmianami, ukształtować się ostatecznie. Por. M. O k o ń, *Granice średniowiecznej diecezji kamieńskiej*, „Roczniki Humanistyczne” 35 (1987) z. 2, s. 41-59.

¹⁰ PUB I, 30; PUB I, 111; PUB I, 117.

poszczególne urzędy diecezjalne – pierwszy i najważniejszy stał się urząd biskupa. Przez cały czas istnienia biskupstwa kamieńskiego¹¹ rządziło nim trzydziestu jeden biskupów i ośmiu elektów. Siedzibą biskupów do 1544 r. był Kamień. Jednakże przez pewien czas mieszkali oni w Golczewie, a od śmierci biskupa Filipa von Rehberga (1370-1385) na stałe przenieśli się do Karlina.

Od rządów biskupa Konrada III (1233-1241) datuje się w Kościele zachodniopomorskim dążenie do uzyskania bardziej samodzielnego stanowiska w księstwie. Taka tendencja wzmocniła się w okresie działalności biskupa Hermana von Gleichena (1254-1289), który uzyskał kolejne terytoria. Tak powstało dominium biskupów kamieńskich – dominium koszalińsko-kołobrzeskie. W ramach ożywionej akcji kolonizacyjnej biskup lokował miasta: Kołobrzeg, Koszalin, Maszewo, Nowogard, Karlino oraz założył w kasztelanii kołobrzeskiej wiele wsi. Biskupi kamieńscy w latach 1321-1372 byli w posiadaniu Kamienia i ziemi kamieńskiej. Organizowali własne kancelarie, naśladujące kancelarie książęce i wzory obce¹². Służyły one przede wszystkim prywatnym potrzebom biskupa, a także diecezji. Sprawy, którymi zajmowano się w kancelarii biskupiej, dzielono na nadworne (świeckie) i zadworne (kościelne).

Biskupom w kierowaniu diecezją pomagali archidiakon. W XII i XIII w. archidiakon miał bardzo rozległą władzę i to zwyczajną, wypływającą z jego urzędu. W diecezji kamieńskiej nazwy: archidiakoniat i prepozytura były zamienne. W Kamieniu urząd ten w dobrach kapituły kamieńskiej pełnił prepozyt kapituły kamieńskiej. Henryk von Wacholtz dekretem z dnia 4 kwietnia 1303 r. dokonał nowego podziału diecezji na 5 archidiakonatów. Kamień noszący nazwę *prepositura maior*, pozostał wówczas nadal w rękach prepozyta kapituły kamieńskiej¹³. Jeśli chodzi o kancelarię archidiakona, można by się spodziewać, że posiadał ją w okresie, gdy jego władza, była rozleglejsza. Jednakże biskup w XII i XIII w. dopiero tworzył własną kancelarię. Trudno przeto przyjąć, aby archidiakon stał pod tym względem wyżej od biskupa. Jeszcze mniej prawdopodobne było to w późniejszym czasie, gdy jego kompetencje zmniejszyły się.

Oprócz archidiakona pojawili się dwaj nowi urzędnicy: oficjał generalny i wikariusz generalny w sprawach duchownych (*in spiritualibus*). Prawdopodobnie pierwotnie był tylko jeden oficjał generalny na obszar całej diecezji¹⁴.

¹¹ Od 14 X 1140 r. do 25 II 1188 r. oficjalna nazwa dla biskupstwa istniejącego na terenie Pomorza Zachodniego brzmiała, biskupstwo pomorskie. Bulla papieża Klemensa III z 1188 r. zmieniła nazwę biskupstwa na kamieńskie.

¹² Kancelaria (kuria) biskupia nie miała stałej siedziby, znajdowała się zawsze tam, gdzie aktualnie przebywał biskup.

¹³ E. Wiśniewski, *Rozwój organizacji kościelnej na Pomorzu Zachodnim*, „Życie i Myśl”, 22 (1972) nr 7/8, s. 16.

¹⁴ W dokumencie biskupa Henryka von Wacholtz z dnia 16 czerwca 1305 r. wśród świadków wymieniony jest jako *noster officialis* Wolderich, proboszcz w Lewin. Por. W. Hübner, *Wolde-*

Jednak ze statutów kapituły kamieńskie z 1380 r. dowiadujemy się, że biskup mianował 5 oficjałów, a mianowicie: w Karlinie, w Kamieniu (na miejscu kościoła katedralnego), w Choszczynie dla Nowej Marchii, w Gryfii dla Przedpomorza i w Szczecinie dla reszty diecezji¹⁵. O urzędzie wikariusza generalnego w diecezji kamieńskiej można mówić od 1299 r.¹⁶ Na oficjała, jak i wikariusza generalnego, biskup powoływał członków kapituły katedralnej. Ich obowiązkiem było prowadzenie kancelarii.

Na okres wakansu biskupa, kapituła katedralna wybierała ze swego grona wikariusza kapitulnego, którego nazywano administratorem diecezji. Sprawował jurysdykcję zarówno w zakresie spraw duchowych, jak i materialnych. Dla usprawnienia urzędowania, administrator mianował wikariusza *in spiritualibus* i oficjałów generalnych, względnie zatwierdzał na urzędzie dotychczasowych. Kwestiami materialnymi biskupstwa zajmowała się kapituła. Administrator posługiwał się osieroconą kancelarią biskupią.

Sufragani (biskupi pomocniczy) w diecezji kamieńskiej pojawiają się od 1292 r. Z przekazów źródłowych dowiadujemy się, że było ich dwunastu¹⁷. Nie mieli żadnej władzy, o ile nie piastowali równocześnie jakiegoś innego urzędu. Ich zadaniem było zastępować biskupa ordynariusza w czynnościach pontyfikalnych – udzielanie bierzmowania, święcenie księży, konsekracja kościołów, ołtarzy, kielichów, ale – w takich okolicznościach – nie prowadzili i nie mogli mieć własnej kancelarii.

W 1175 r. powstała w Kamieniu kapituła katedralna¹⁸. Nie była ona urzędem diecezjalnym, lecz instytucją, mającą na celu przede wszystkim sprawowanie codziennej Służby Bożej w kościele katedralnym (chórowy brewiarz, msza konwentualna). Wspierała również biskupa w zarządzaniu diecezją, kontrolowała przy tym w pewnym stopniu administrację przez wyrażanie lub odmawianie zgody na niektóre decyzje biskupa, nie mówiąc już o kontroli jego majątku stołowego. Poza tym kapituła wybierała biskupów, a także na okres wakansu wikariuszy kapitulnych. Wraz z rozwojem kościelnego sądownictwa kapituła dostarczała ze swego grona kandydatów na biskupich wikariuszy *in spiritualibus* i oficjałów generalnych. Według statutów z 1380 r. w kapitule kamieńskiej (jeśli włączyć prebendę biskupią i nieobsadzoną z re-

rich, Pfarrer von Lewin, der erste Bischofsoffizial in der Diözese Kammi., „Monatsblätter”, 47 (1933) nr 7, s. 106.

¹⁵ R. K l e m p i n, *Diplomatische Beiträge zur Geschichte Pommerns zur Zeit des Bogislafs X*, Berlin 1859, nr 104, s. 363-364. Z końcem XV w. liczba biskupich oficjałów kształtowała się według liczby archidiaconów i liczby proboszczów wyposażonych w prawa archidiaconońskie. Również archidiaconi nie wykonywali samodzielnie władzy sądowniczej, mieli zastępców zwanych także oficjałami.

¹⁶ M. W e h r m a n n, *Kammener Weihbischof.*, „Monatsblätter”, 50 (1936) nr 6, s. 100-101.

¹⁷ M. W e h r m a n n, *Weihbischofe des Bistums Kammin (Material-Sammlung)*, WAP-Szczecin, Zbiór Wehrmanna, nr 61.

¹⁸ PUB I, 69 i 70.

guły prebendę zw. Strukturą) było ich dwadzieścia cztery: dwadzieścia większych (*maiores*) i cztery mniejsze (*minores*)¹⁹, czyli razem było dwudziestu czterech kanoników, w tym sześciu prałatów. Kapituła prowadziła również swoją kancelarię, która (obok biskupiej i oficjałów) stanowiła trzecią poważną grupę kancelarii.

W Kamieniu istniała także szkoła katedralna, były szpitale miejskie – św. Jerzego, św. Gertrudy i Najświętszej Maryi Panny, a także bractwa i cechy. Instytucje te nie prowadziły własnych kancelarii. Miał ją jedynie zakon dominikański istniejący tu w latach 1228-1539. Pewne informacje o życiu Kamienia i diecezji mogą dostarczyć, skąpo zachowane, przekazy o odbywających się tu synodach.

2. Okres protestancki (1544-1945)

Działalność reformacyjna, wywodząca się na Pomorzu z klasztoru w Białymboku i szkoły miejskiej w Trzebiatowie, nie znalazła uznania Bogusława X, który widział w tym czynnik naruszający spokój i porządek państwowy. Istotny zwrot w stosunku władców do działalności rektora wspomnianej szkoły, Jana Bugenhagena, nastąpił dopiero po śmierci Jerzego I w 1531 r. Jego syn – Barnim IX – wraz ze swoim bratankiem, Filipem I, interesował się nauką Lutra. Wprowadzenie reformacji na przełomie lat 1534/1535 miało złożony charakter. Mimo wysiłków biskupa Erazma von Manteuffla i duchowieństwa reformacja zyskiwała licznych zwolenników, głównie w miastach: wśród części rycerstwa i książąt. Nasilały się głosy, opowiadające się za zmianą w dziedzinie stosunków kościelnych celem położenia kresu walkom religijnym i niesubordynacji szlachty wobec władzy państwowej. W takiej sytuacji książęta poparli nowe wyznanie. Sejm w Trzebiatowie 13 grudnia 1534 r. zapoczątkował proces oficjalnego wprowadzenia reformacji na Pomorzu Zachodnim²⁰.

Słabł opór wiernej katolicyzmowi części szlachty i duchowieństwa. Już w latach czterdziestych XV w. rozpoczęto sekularyzację dóbr kościelnych i ich rozdział pomiędzy panujących oraz miasta. Wraz ze śmiercią ostatniego biskupa katolickiego w 1544 r., konsekwentnego przeciwnika nowego wyznania, książęta poczęli obsadzać diecezje protestanckimi biskupami. Po krótkich rządach Bartłomieja Sauwe i Marcina Weihera w 1556 r. na stolicę biskupią został powołany książę Jan Fryderyk, co zapoczątkowało praktykę odsadzania na tym stanowisku książąt pomorskich. Dominium kamieńskie stało się faktycznie uposażeniem dynastii. Książęta pomorscy, nie sprawowali zarządu kościelnego kraju, który znajdował się od 1535 r. w rękach podległych dynastom superin-

¹⁹ K l e m p i n, *Diplomatische*, s. 311-328.

²⁰ W. S t ę p i ń s k i, *Zarys dziejów diecezji kamieńskiej do połowy XVI wieku*, „Prezbiterium”, 13 (1985) nr 1-5, s. 37-38.

tendentów. Pierwszym superintendentem w księstwie wołogoskim był Jan Knipstro, zaś w szczecińskim – Paweł von Rhode ze Szczecina. Działał też trzeci superintendent w Słupsku. Ponadto istnieli superintendenci miejscy w Stargardzie, Strzałowie i Gryfii. W 1558 r. został powołany superintendent dla dominium kamieńskiego. Miała go również Rugia.

W organizacji kościoła protestanckiego ważną rolę odgrywały synody. Niezależnie od zwoływanych od 1544 r. synodów generalnych (czuwały nad sprawami ogólnymi), zbierały się też synody prowincjonalne. Złożone z pastorów, kościelnych i nauczycieli, troszczyły się o należyty poziom służby kościelnej na swoim obszarze i przestrzeganie obowiązujących przepisów kościelnych. Organem administracyjno-sądowym w kościele protestanckim na Pomorzu Zachodnim były konsystorze (od 1545 r.). Tworzyli je: generalny superintendent, dwóch duchownych, dwóch prawników świeckich i notariusze. Powstały one w Gryfii, Szczecinie i Kołobrzegu. Reformacji luteranńskiej opierała się kapituła katedralna w Kamieniu²¹. Wprawdzie od 1556 r. książęta nierezydenci stali się dziedzicznie biskupami tytularnymi, lecz ich zainteresowanie ograniczyło się przede wszystkim do losów dóbr biskupich, a nie bytowych spraw kapituły – tymi musiał się zająć koadiutor mianowany przez księcia²². Ten stan trwał do 1648 r., do pokoju westfalskiego. Paragrafy 10 i 11 tego pokoju nakazywały, aby biskupstwo kamieńskie, jako księstwo kamieńskie, zostało złączone z księstwem pomorskim i po śmierci ostatniego kanonika całkowicie rozwiązane. Dlatego też książę Ernest Bogusław de Croy – ostatni tytularny biskup kamieński – swoje prawa kościelne przekazał kapitule na rzecz Brandenburczyków, a księstwo kamieńskie sprzedał za 100.000 talarów Wielkiemu Elektorowi Brandenburskiemu. Kapituła jednak nie została rozwiązana. W wyniku szczecińskiej umowy granicznej z 1653 r., doszło do porozumienia między Brandenburgią i Szwecją. Kapituła mogła istnieć dalej, ale nie miała prawa wyboru biskupa. Dokonano również podziału miejsc w kapitule. Połowa kanoników była z Brandenburgii, a druga ze Szwecji. Na czele kapituły stał superintendent zwany także prepozytem. W skład kapituły wchodził: dziekan, 4 prałatów i 6 kanoników. Kapituła została rozwiązana ostatecznie 30 X 1810 r. edyktem kancelarii królewskiej.

Od 1810 do 1945 r. Kamień stał się siedzibą Kościoła unijno-ewangelickiego. Urzędowali tu: pastor, pełniący funkcję superindendenta „kamieńskiej diecezji” i archidiakon. Przez cały ten czas, oprócz katedry, funkcjonował kościół

²¹ Po pokoju westfalskim w 1648 r. Pomorze zostało podzielone pomiędzy Szwecję i Brandenburgię. Kamień znalazł się wtedy po stronie szwedzkiej i to do roku 1679, a po pokoju w St Germain przeszedł pod władanie Brandenburgii. Po roku 1815 Pomorze weszło w skład monarchii pruskiej i taki stan przetrwał do 1945 r.

²² Z. R a d a c k i, *Rozwój urbanistyczny Kamienia Pomorskiego (do roku 1945)*, „Rocznik Kamieński”, 4 (1967) s. 49-50.

Najświętszej Maryi Panny, św. Mikołaja, a także od 1837 r. ewangelicko-luterański kościół pw. Chrystusa. Siedziba gminy mieściła się przy katedrze.

3. Powrót katolicyzmu (1945-2000)

Prymas Polski kard. August Hlond 15 sierpnia 1945 r., na mocy otrzymanych 8 lipca od papieża Piusa XII *specialissima facultas* (specjalne pełnomocnictwa), ustanowił na ziemiach zachodnich i północnych Polski administratorów apostołskich. Pomorze Zachodnie, wraz z ziemią lubuską, weszło w skład administracji apostołskiej kamieńskiej, lubuskiej i prałatury pilskiej. Siedziba administracji mieściła się w Gorzowie Wlkp. Ten tymczasowy stan, decyzją rządu PRL z dnia 26 stycznia 1951 r., został zlikwidowany. Kardynał Stefan Wyszyński 30 stycznia 1951 r., powołał ordynariat gorzowski, z wikariuszem generalnym. Tak było do 28 maja 1967 r., kiedy to papież Paweł VI ustanowił administrację apostołską gorzowską. Bullą *Episcoporum Poloniae coetus* z dnia 28 czerwca 1972 r. z administracji tej utworzył trzy diecezje, między innymi szczecińsko-kamieńską. Natomiast papież Jan Paweł II bullą *Totus Tuus Poloniae populus* z dnia 25 marca 1992 r. podniósł ją do godności metropolii.

Współczesna kronika parafii w Kamieniu Pomorskim rozpoczyna się od przybycia ks. Henryka Kulikowskiego we wrześniu 1945 r., który na mocy uprawnień ks. administratora apostołskiego, Edmunda Nowickiego, przeprowadził 16 września rekonciliację dawnej katedry kamieńskiej. Należy zaznaczyć, że katolicyzm już wcześniej odżył w tym mieście. W 1914 r. wybudowano kościół katolicki pw. św. Ottona przy Bergstrasse. Gdy władze państwowe przekonały się, że jest wystarczająco dużo katolików i są zapewnione fundusze na uposażenie duszpasterza, udało się założyć 8 sierpnia 1924 r. osobny ośrodek duszpasterski²³. Wspólnota katolicka liczyła dwustu wyznawców. Byli to jednak Niemcy, którzy opuścili te tereny po wojnie.

Niestety kościół pw. Chrystusa w czasie wojny został zniszczony. Kościoły Najświętszej Maryi Panny i św. Mikołaja, chociaż przetrwały wojnę, to jednak zostały zamienione na cele świeckie. Dopiero w 1994 r. zostały oddane Kościołowi. Tak więc od zakończenia II wojny światowej do 1994 r. w Kamieniu była jedna parafia z 1 kościołem. Obecnie również jest jedna parafia pw. św. Ottona, ale z trzema kościołami.

²³ L. Bończa-Bystrzycki, *Kościół katolicki na Pomorzu Zachodnim 1871-1945*, Koszalin 1995, s. 61.

ZARYS HISTORII ARCHIWUM

1. Okres katolicki

Do okresu reformacji funkcjonowały kościelne urzędy i instytucje. Istniało tyle archiwów, ile było kancelarii konsystorskich (oficjałów generalnych i okręgowych), urzędów parafialnych, ile kapituł katedralnych i kolegiackich, seminariów duchownych, wreszcie, ile istniało klasztorów i prowincji zakonnych. Odnosnie do kancelarii biskupich, należy zaznaczyć, że nie przechowywano przy nich wytworzonych ksiąg i akt, lecz odprowadzano je (w zależności od lokalnego zwyczaju) bądź do archiwum kapituły katedralnej, bądź do archiwum konsystorza generalnego, w których to tworzyły oddzielne biskupie zespoły. Niektórzy biskupi, stale rezydujący poza stolicami swych diecezji, przekazywali swe akta miejscowym konsystorzom okręgowym.

W Kamieniu Pomorskim najprawdopodobniej funkcjonowały cztery kancelarie: biskupia, oficjała generalnego, kapituły katedralnej i zakonu dominikańskiego. Przy każdej z wyżej wymienionych kancelarii winno istnieć archiwum. Jednak z braku przekazów źródłowych trudno powiedzieć, jak było naprawdę.

Archiwalia wytworzone przez kancelarię biskupią, najprawdopodobniej przekazywano do archiwum kapituły katedralnej; chociaż można było się ich spodziewać równie dobrze w archiwum konsystorza. Jeśli chodzi o archiwum oficjała generalnego, należy zauważyć, że z jednej strony stałość urzędu oficjała i jego szerokie kompetencje domagały się szybkiego powstania kancelarii, z drugiej jednak strony urząd powołano dopiero 1380 r. i z niewielkim obszarem oddziaływania miały chyba istotny wpływ na stosunkowo późne powstanie archiwum konsystorskiego. Urząd oficjała generalnego w Kamieniu Pomorskim był przecież jednym z pięciu urzędów oficjałów generalnych diecezji, a z biegiem czasu nawet jednym z dziesięciu²⁴. Jego okręg działania ograniczał się do wielkości prepozytury kamieńskiej²⁵. Stanowisko oficjała najczęściej otrzymywali kanonicy kamieńskiej kapituły. Dlatego prawdopodobnie archiwum oficjała generalnego kamieńskiego (brak przekazów źródłowych wprowa-

²⁴ Z końcem XV w. liczba oficjałów biskupich odpowiadała liczbie archidiaconów biskupstwa kamieńskiego. M. W e h r m a n n, *Archidiakonats des Bistums Kammin (Material-Sammlung)*, WAP-Szczecin, Zbiór Wehrmanna, sygn. 62, wymienia je: Kamień, Gryfia, Szczecin, Kołobrzeg, Koszalin, Dymin, Pyrzyce, Myślibórz, Stargard i Słupia.

²⁵ Archidiakoniat w Kamieniu zwany *prepositura maior* rozciągał się od Bałtyku na północy, aż po Inę na południu, oraz od Świny na zachodzie aż do granicy prepozytury kołobrzesckiej. Należy jednak zauważyć, że w jego granicach znajdowały się również miasta Resko, Łobez, Świdwin i Drawsko Pomorskie, ale bez Stargardu, Pyrzyc i Sławna. Por. J. A l l e n d o r f f, *Die Archidiakonate des Bistums Cammin*, Berlin 1927, s. 20.

dza wiele niejasności), było niewielkie i z pewnością w czasie protestantyzmu zostało włączone do archiwum kapitulnego.

Pewne trudności, co do określenia miejsca archiwum biskupiego, nastęrcza również fakt przeniesienia się biskupów z Kamienia do Karlina. W Karlinie od 1380 r. działał również oficjał generalny. Dlatego również część archiwum biskupiego mogła się tam znajdować (choć jest to mało prawdopodobne). Realna wydaje się teza, iż kapituła kolegiacka w Kołobrzegu posiadała pewne archiwalia biskupie²⁶.

Tak więc w Kamieniu Pomorskim instytucje kościelne świeckie w przelomowym okresie dla katolicyzmu miały tylko jedno archiwum – kapitulne. Kapituła katedralna, jako korporacja autonomiczna i dobrze uposażona, miała duże znaczenie. Pod względem autorytetu niewiele ustępowała swojemu biskupowi. Biskupi ciągle się zmieniali, umierali albo przenosili się do innych katedr, kapituła – jako ciało zbiorowe – istniała nieprzerwanie. Oprócz własnego zasobu otrzymywała najczęściej do swojego archiwum dokumenty dotyczące biskupstwa, a potem i biskupich ksiąg wpisów. Poza tym w archiwum kapitulnym składały na przechowanie swoje dokumenty różne kolegia niższego duchowieństwa (w wypadku Kamienia chodzi głównie o kolegium wikariuszy katedralnych). Również fundacje dobroczynne przechowywały tutaj swoje dokumenty. Z ramienia kapituły pieczę nad archiwum, jak określają statuty kapituły z około 1380 r., nad: *libros, ornatus, calices, lumina et reliquias*, miał tezarariusz²⁷. Prałat ten odpowiadał za skarbiec, bibliotekę i archiwum katedry kamieńskiej. Korzystał z pomocy kleryka, w stopniu przynajmniej subdiakona. Również zakon dominikanów miał swoje archiwum. Konwent w Kamieniu istniał od 1228 r. do końca lat czterdziestych XV w. O ostatnim przeorze, Kasparze Schulte, mówi się w 1539 r. W okresie największego rozkwitu (1468 r.) liczył on 18 zakonników łącznie z przeorem. Należy zaznaczyć również i to, że klasztor ten należał do prowincji polskiej z siedzibą w Krakowie. Niestety, nie wiemy co się stało z archiwum zakonu. Być może, że dość bogata seria akt otrzymanych i wytworzonych przez klasztor, z których najważniejsze, to rękopisy odnoszące się do kościoła, budowli i majątków klasztornych, rejestry zmarłych zakonników oraz kronika klasztorna, znalazły się, po wprowadzeniu protestantyzmu na Pomorze Zachodnie, w archiwum kapitulnym. Do dnia dzisiejszego zachowały się tylko fragmentaryczne archiwalia tego zakonu. Przechowywane są one w WAP w Szczecinie²⁸.

²⁶ F. Schilling, *Beiträge zum Urkundenwesen der ältern Bischöfe von Cammin (1158-1343)*, Marburg 1907, s. 4-8 wskazuje, że wśród różnych adresatów kościelnych i świeckich najczęściej dokumentów biskupich otrzymała kapituła kołobrzaska, bo aż 51. Gdy tym czasem kapituła kamieńska tylko 21.

²⁷ *Statuta capituli et episcopatus Caminensis* (z około 1380) w: R. Klempin, *Diplomatische Beiträge zur Geschichte Pommerns aus der Zeit Bogislafs X*, Berlin 1859, s. 323.

2. Okres protestancki

Po bolesnej dla kościelnej historii Pomorza Zachodniego dacie 13 grudnia 1534 r., a szczególnie po śmierci ostatniego biskupa katolickiego, Erazma von Manteuffla († 1544 r.), nastąpiła zasadnicza zmiana w strukturze tutejszego Kościoła. Z licznych posiadłości reformację luterzańską przetrwała między innymi kapituła kamieńska. Na jej czele do roku 1810, czyli do czasu rozwiązania kapituły, stał prepozyt. Jednak, jak to było w czasach katolickich, opiekę nad archiwum sprawował nadal jeden z tzw. prałatów – kustosz. Z tym tylko jednak, że do 1650 r. nad całością biskupstwa kamieńskiego z ramienia księcia (biskupa tytularnego) pieczę sprawował koadiutor. Dlatego dokumenty jego kancelarii były przekazywane do archiwum katedralnego. Po rozwiązaniu kapituły, struktura Kościoła, tym razem protestanckiego, znowu została zreorganizowana. W okresie od 1810 do 1945 r., czyli do czasu zakończenia II wojny światowej, przy katedrze istniała gmina unijno-luterńska. Obowiązek czuwania nad archiwum przypadł superintendentowi. Do pomocy miał on archidiakona.

Jeszcze podczas istnienia kapituły przy kościele św. Mikołaja działał prężnie pastor. Włączony do gminy katedralnej również czynnie wykonywał swoją działalność duszpasterską w stosunku do pięciu wsi: Grabowa, Chrząszczewa, Płochowa, Buniewic i Żółcina. Archiwalia wytworzone przez pastorów pracujących przy tej świątyni przekazane zostały do archiwum katedralnego. Przy kościele Najświętszej Maryi Panny nie było pastora. Świątynia przechodziła zmienne koleje losu i w zasadzie należała do miasta²⁹. Ostatecznie dopiero w 1919 r. przekazano ją gminie katedralnej. Nowo powstały kościół ewangelicko-luterński posiadał też swojego pastora, który służył swoją duszpasterską posługą mieszkańcom wsi Jarszewo. Archiwalia przekazane zostały do archiwum katedralnego.

Po drugiej wojnie światowej ponownie wrócił na te tereny Kościół katolicki. W 1924 r. powstała tutaj wspólnota katolicka. Niestety, nie zachowały się żadne archiwalia z tego czasu. Obecnie w Kamieniu Pomorskim istnieje jedna parafia. Otacza ona swoją opieką częściowo zachowane, dawne archiwum katedralne.

---

²⁸ Zaginięcie dokumentów klasztoru dominikanów rekompensują w pewnej mierze ich regesty sporządzone przez H. Hoogewega. Dużego formatu zeszyt zawiera skróty 93 dokumentów obejmujących okres od 1228 do 1540 r. Zeszyt opatrzony jest tytułem: *Regesten zu den Urkunden des Dominikanenklosters in Kammin*. Są jeszcze: Regesty kartkowe – zu den Urkunden des Dominikanenklosters in Kammin. Również przygotowane przez H. Hoogewega.

²⁹ Kościół NMP w 1743 r. się zawalił. W roku 1755 skończono jego odbudowę. W 1806 r. zamieniono go na magazyn słomy, a od 1813 do 1815 r. na szpital wojskowy. W 1817 r. ponownie oddano go do kultu.

ZASÓB I STAN OBECNY

1. Historia zasobu

Cały zasób archiwalny urzędów centralnych i parafialnych występujących w Kamieniu Pomorskim znajdował się w archiwum kapitulnym, które do 1810 r. ciągle się powiększało. Zgromadzono tam akta zespołu biskupiego, powstałe zarówno w kancelarii nadwornej (świeckiej) – między innymi rachunki z dóbr biskupstwa (dochody i wydatki) oraz inwentarze tychże majątności, jak i kancelarii zadwornej (kościelnej), obejmującej również dwie serie: akta działalności biskupów (*acta episcopalia plus księga czynności pontyfikalnych*) oraz akta wizytacji kościołów i parafii (*visitationes*). Z czasów protestanckich natomiast w archiwum kapitulnym zgromadzono akta dotyczące administracji sekularyzowanego biskupstwa kamieńskiego, a mianowicie: spraw synodów, kwestii prawnych w biskupstwie, spraw granicznych oraz miast biskupstwa. W tymże archiwum znajdowały się również akta działalności oficjała generalnego (*acta officialia*), a także różne archwalia zakonu dominikańskiego.

Przed wszystkim kapituła kamieńska gromadziła w swoim archiwum różne zbiory dokumentów, statuty kapitulne, protokoły posiedzeń kapitulnych, księgi instalacji, gospodarcze i beneficjałów, a także testamenty i zbiory listów, a z czasów protestanckich – dokumenty administracyjne, gospodarcze, lenne, budowlane, judicialia, dotyczące posiadłości kapituły zarówno w Kamieniu, jak i na wsiach oraz księgi dochodów i rozchodów. Powiększyły je także różne archiwalia z kościoła św. Mikołaja i wspólnoty ewangelicko-luterańskiej. Po rozwiązaniu kapituły w 1810 r. państwo pruskie przejęło również i archiwalia. W tym samym roku akta kapituły zabezpieczone zostały przez intendenturę w Kamieniu. W 1817 r. przetransportowano je do Szczecina, ale nie wszystkie. Akta administracji ogólnej włączono do Archiwum Książąt Szczecińskich jako część trzecią. Z pozostałych akt, które przez szereg lat zwożono jeszcze z Kamienia, utworzono osobny zespół pod nazwą: Kapituła Katedralna w Kamieniu. Część trzecia stanowi jak gdyby odrębną całość. Repertorium tej części sporządzono już w 1653 r. Włączenia dokonano po 1820 r. Składała się ona z siedemnastu tytułów i 1008 jednostek archiwalnych. Obecnie część trzecia liczy zaledwie 421 j.a.

Z tego, co zostało w Kamieniu i co w XIX i z początkiem XX w. jeszcze wpłynęło do archiwum kapitulnego, Georg Kupke w 1933 r. sporządził inwentarz³⁰. Z niego dowiadujemy się, że zasób archiwum kapitulnego został bardzo poważnie uszczuplony. Całość zasobu podzielił na cztery zespoły:

³⁰ G. Kupke, *Bericht über die Verzeichnung der kleineren nichtstaatlichen Archive der Kreise Kammin und Greifenberg*, „Veröffentlichungen der historischen Kommission für Pommern”, 2 (1933) z. 5, s. 9-15.

1. Superintendentura
2. Archiwum kapitulne
3. Kościół św. Mikołaja w Kamieniu
4. Wspólnota staroluterańska.

W ramach drugiego zespołu umieścić resztki archiwaliów z czasów katolickich; poza tym całość dotyczyła okresu protestanckiego. Z czasów katolickich pochodziły tylko dwa pergaminowe kodeksy z 1241 i 1270 r., z których jeden zawierał kalendarz kościelny, drugi natomiast zbiór starych kościelnych pieśni, a także kopiariusz zawierający odpisy dokumentów z lat 1124 – 1593. Powstały około 1593 r., nosi na karcie tytułowej napis: *Inwentarium der Domkirche in Cammin. Urkundenabschriften*. Właściwa nazwa widnieje na następnej karcie: *Privilegiorum Dominorum Ducum nec non quamquamque Literatum ecclesie Caminensis*³¹. *Zbiór ten jest matrykułą kamieńską i składa się z trzech części. Pierwsza zawiera odpisy dwustu dwudziestu siedem dokumentów, druga natomiast dziewięćdziesiąt dziewięć kart, a trzecia sto jeden.*

Pierwszy zespół – Superintendentura - zawierał różne akta i księgi rachunkowe. Dotyczyły one w głównej mierze synodów: generalnych, prowincjonalnych i powiatowych (daty krańcowe 1800-1885) i związanych z nimi zarządzeń – *generalia* i *specialia*, a także akta wizytacji kościołów kamieńskich: katedralnego (1770-1923), Najświętszej Maryi Panny (1778-1910), św. Mikołaja (1840-1924) oraz poszczególnych wspólnot parafialnych w: Gostyniu, Trzęsaczu, Dziwnowie, Wrzosowie, Kozielicach, Niemicy, Szumiącej, Świerznie, Trzebiezewie, Jarszewie i Dobropolu. Księgi rachunkowe, poza wyżej wspomnianymi wspólnotami i kościołami, dotyczyły również Górek i Śniatowa, szpitala św. Jerzego w Kamieniu (1770-1927) i szkoły kamieńskiej (1788-1888). Obejmowały także tzw. *dona charitativa* dla kaznodziejów, oraz wszystko, co się wiązało z życiem i działalnością kościelną pastorów. Wyszczególniały różne wydatki wynikające z konieczności remontu i konserwacji katedry, a także mieszkań: superintendenta, archidiakona, dom wdów po pastorach, organisty, kantora i kustosa. Poza tym księgi te obejmowały wszystko co wiązało się z organizacją synodów i bibliotek

Drugi zespół – Archiwum kapitulne – dotyczył w głównej mierze katedry i kanoników. Podzielony był na trzy grupy: księgi kościelne, dokumenty i akta. Jeśli chodzi o księgi kościelne, to były nimi księgi: chrztów (1632-1933), małżeństw (1688-1933), pogrzebów (1632-1933), oraz wykazy synów dla potrzeb

³¹ Matrykuła ta znajduje się obecnie w parafii św. Ottona w Kamieniu Pomorskim. W Szczecinie znajduje się również odpis z oryginału (według R. Klempina oryginał spisano w latach 1504-1506, który zginął wraz z kopią pochodzącą z tego samego wieku) matrykuły kamieńskiej sporządzony przez Fryderyka Dregera w latach 1733-1734. Por. *Matricula ecclesie Cathedralis Caminensis (odpis F. Dregera)*, WAP-Szczecin, Zbiór Leopera, sygn. 161, k. 1-567. Nie wiadomo jednak, jaki jest związek obu matrykuł znajdujących się zarówno w Kamieniu, jak i Szczecinie? Obie zawierają dokumenty tej samej treści, z tym jednak, że jedna napisana jest dużo wcześniej od drugiej.

ewidencji wojskowej (1792-1934), a także osób ochrzczonych i będących w związku małżeńskim, dla potrzeb stanu wojskowego (1809-1928). Dokumenty, poza już wspomnianymi, dotyczyły między innymi statutów kapituły z początku XVI wieku i z 1573 r. oraz wizytacji z 1572 r. Obejmowały również dwa przywileje książąt pomorskich – Jana Fryderyka i Franciszka z 1597 i 1620 r., wydane szkole katedralnej, a także dokument z 17 maja 1682 r. potwierdzający dar (kielicha) księcia Ernesta Bogusława de Croya dla katedry.

Akta związane były przede wszystkim z katedrą, z jej nowym wyposażeniem (czasy protestanckie). Na szczególną uwagę zasługuje budowa nowych organów. Dokumenty dotyczyły również kapituły. Jej działalność w XVII i XVIII w. znalazła swoje odbicie w archiwaliach, które dotyczyły m.in. budowy i remontów domów kanonickich, prowadzonych z miastem sporów, ksiąg rachunkowych, wizytacji kościołów podległych kapitule, beneficjów kanoników i ich instalacji, a także parafii w Kozielicach i Kukułowie. Interesujące zapewne były inwentarze oryginalnych listów, katalog starych ksiąg i odpis kroniki Helmoda.

Trzeci zespół – Kościół św. Mikołaja – składał się z ksiąg kościelnych i rachunkowych, matrykuły, kronik i akt. Księgi kościelne dotyczyły przede wszystkim chrztów (1677-1933), małżeństw (1677-1933), pogrzebów (1677-1933) i bierzmowania (1835-1903). Księgi rachunkowe (z niewielkimi brakami) obejmowały lata 1742-1888. W tym zespole znajdował się również odpis matrykuły z 1594 r. Rodzi się pytanie czy to nie był czasami następny odpis matrykuły kamieńskiej. Niestety, brak opracowania obecnego zasobu kamieńskiego uniemożliwia odpowiedź. Jeśli chodzi o kronikę kościoła, to (z krótkimi lukami) obejmowała ona lata od 1817 do 1904 r. Była jeszcze druga kronika posiedzeń rady parafialnej z lat 1861-1888. Natomiast akta dotyczyły głównie spraw związanych z życiem i działalnością pastora, z kościołem św. Mikołaja i niektórymi kościołami gminy, jak również z cmentarzem okalającym kościół „górski”.

Czwarty zespół – Wspólnota staroluterańska – obejmował tylko księgi kościelne gminy ewangelicko-luterańskiej w Kamieniu Pomorskim i w Jarszewie. W Kamieniu Pomorskim księgi dotyczyły chrztów, małżeństw i pogrzebów z lat 1837-1933, natomiast w Jarszewie dodatkowo była jeszcze księga bierzmowanych. Cały ten zasób archiwalny zgromadzony był w archiwum kapitulnym mieszczącym się w kapitulniku katedralnym.

2. Stan obecny

Czas II wojny światowej co prawda nie uszkodził katedry, a więc i kapitulnika, jednak poczynił spustoszenia w wyposażeniu katedry. Zginął między innymi bardzo cenny skarbiec katedralny. Trudno jednak powiedzieć, na ile ten bolesny czas miał wpływ na zasób archiwum katedralnego, gdyż do dnia dzi-

siejszego nie został on ani uporządkowany, ani też opracowany. W dalszym ciągu w większości zgromadzony jest w kapitularku katedralnym, ale częściowo także i w domu parafialnym. W latach 1962-1963 archiwum kamieńskie wzbogaciło się o archiwalia z Gryfic, niestety też nieopracowane.

Archiwalia znajdują się są w dziesięciu wielkich gotyckich szafach, pomieszczono je z bardzo cennym księgozbiorem. Podobnie rzecz ma się z tymi, które znajdują się w domu parafialnym. Łatwo daje się zauważyć duże zniszczenie zasobu wskutek wilgoci i działania owadów.

Trudna i mozolna praca nad inwentaryzacją zasobu archiwalnego prowadzona przez prof. Gwido Chmarzyńskiego została zaprzeczona zagubieniem sporządzonych przez niego pomocy archiwalnych. Nie ma także przygotowanego do druku maszynopisu, omawiającego historię archiwum i biblioteki kamieńskiej, sporządzonego przez ks. Michała Chorzępę.

Tak więc kiedyś bogaty teraz bardzo uszczuplony zasób archiwum kapitulnego domaga się ujrzenia światła dziennego.

WYKAZ ŹRÓDEŁ I OPRACOWAŃ

I. Źródła

A. Publikowane

- Codex Pomeraniae Diplomaticus*, wyd. K.F.W. Hasselbach i J.G.L. Kosegarten, t. 1, Greifswald 1843-1852.
- E b o n i s, *Vita Sancti Ottonis Episcopi Babenbergensis*, MPH seria 2, t. 7, cz. 2, wyd. J. Wikarjak, Warszawa 1969.
- H e r b o r d i, *Dialogus de Vita Ottonis Episcopi Babenbergensis*, MPH s. 2, t. 7, cz. 3, wyd. J. Wikarjak, Warszawa 1974.
- Pomersches Urkundenbuch, t. 1, Stettin 1868.
- Sancti Ottonis Episcopi Babenbergensis Vita Prieflingensis*, MPH s. 2, t. 7, cz. 1, wyd. J. Wikarjak, Warszawa 1966.
- Statuta capituli et episcopatus Caminensis w: R. K l e m p i n, *Diplomatische Beiträge zur Geschichte Pommerns aus der Zeit Bogislafs X*, Berlin 1859, s. 303-476.

B. Niepublikowane

- Matricula ecclesie Cathedralis Caminensis (odpis F. Dregera)*, WAP-Szczecin, Zbiory Leopera, sygn. 161, k. 1-567.
- Regesten zu den Urkunden des Dominikanenklosters in Kammin, v. H. Hoogeweg, WAP-Szczecin.

- Regesty kartkowe – zu den Urkunden des Dominikanenklosters in Kammin, v. H. Hoogeweg, WAP-Szczecin.
- Tabula Privilegiorum Dominorum Ducum nec non quomquaque Literatum ecclesie Caminensis*, Parafia św. Ottona w Kamieniu Pomorskim.
- W e h r m a n n M., *Archidiakonate des Bistums Kammin (Material-Sammlung)*, WAP-Szczecin, Zbiór Wehrmanna, sygn. 62.
- W e h r m a n n M., *Weihbischöfe des Bistums Kammin (Material-Sammlung)*, WAP-Szczecin, Zbiór Wehrmanna, sygn. 61.

II. Opracowania

- A b r a h a m W., *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII w.*, Poznań 1962.
- A l l e n d o r f f J., *Die Archidiakonate des Bistums Cammin*, Berlin 1927, s. 1-60.
- B o j a r - F i j a ł k o w s k i G., *Święty Otton z Bambergu*, Warszawa 1986.
- B o Ń c z a - B y s t r z y c k i L., *Kościół katolicki na Pomorzu Zachodnim 1871-1945*, Koszalin 1995.
- C h o r z e p a M., *Katedra św. Jana Chrzciciela w Kamieniu Pomorskim*, b.r.m., (skrypt).
- H ü b n e r W., *Wolderich, Pfarrer von Lewin, der erste Bischoffsitz in der Diözese Kammin*, „Monatsblätter”, 47 (1933) nr 7, s. 105-110.
- K o c z y L., *Misje polskie w Prusach i na Pomorzu za czasów Bolesławów*, „Annales Missiologiae”, 6 (1934) s. 62-186.
- K u p k e G., *Bericht über die Verzeichnung der kleineren nichtstaatlichen Archive der Kreise Kammin und Greifenberg*, „Veröffentlichungen der historischen Kommission für Pommern”, 2 (1933) z. 5, s. 9-15.
- O k o Ń M., *Granice średniowiecznej diecezji kamieńskiej*, „Roczniki Humanistyczne”, 35 (1987) z. 2, s. 41-59.
- P e t e r s o h n J., *Die Kamminer Missionskirche und ihr Weihetitel, Forschungen und Quellen zur pommerschen Kultgeschichte, vornehmlich des 12. Jahrhunderts*, Köln-Wien 1972, s. 8-20.
- R a d a c k i Z., *Rozwój urbanistyczny Kamienia Pomorskiego (do 1945 r.)*, „Rocznik Kamieński”, 4 (1967) s. 29-57.
- S c h i l l m a n n F., *Beiträge zum Urkundenwesen der älteren Bischöfe von Cammin (1158-1343)*, Marburg 1907.
- S p o r s J., *Organizacja kasztelańska na Pomorzu Zachodnim XII-XIII w.*, Słupsk 1991.
- S t e p i ń s k i W., *Kamień Pomorski w XII i XIII wieku*, Warszawa-Poznań 1975.
- S t e p i ń s k i W., *Zarys dziejów diecezji kamieńskiej do połowy XVI wieku*, „Prezbiterium”, 13 (1985) nr 1-5, s. 26-40.

W e h r m a n n M., *Kamminer Weihbischöfe*, „Monatsblätter”, 50 (1936) s. 97-101.

W i ś n i o w s k i E., *Budowa organizacji kościelnej na Pomorzu Zachodnim w wiekach średnich*, „Novum”, 1974, nr 7-8, s. 67-91.

W i ś n i o w s k i E., *Rozwój organizacji kościelnej na Pomorzu Zachodnim*, „Życie i Myśl”, 22 (1972) nr 7/8, s. 7-17.

ABRIß DER GESCHICHTE DES KIRCHENARCHIVS IN CAMMIN (POMMERN)**ZUSAMMENFASSUNG**

Die Geschichte des Kirchenarchivs in Cammin (Pommern) kann in drei Epochen eingeteilt werden: eine katholische (1124-1544), eine protestantische (1544-1945) und dann wieder eine katholische (1945-2000).

Der gesamte Archivbestand der in Cammin bestehenden Zentral- und Parochialämter befand sich im Kapitulararchiv, das sich bis 1810 ständig vergrößerte. Nach der Auflösung des Kapitels im Jahre 1810 übernahm der preußische Staat auch die Archivalien. Im gleichen Jahr wurden die Akten des Kapitels durch die Intendentur in Cammin sichergestellt. 1817 wurden sie nach Stettin gebracht, aber nicht alle. Die Allgemeinen Verwaltungsakten wurden in das Archiv der Stettiner Herzöge als dessen dritter Teil aufgenommen. Aus den übrigen Akten, die über eine Reihe von Jahren noch aus Cammin herbeigeschafft wurden, wurde ein besonderes Ensemble unter der Bezeichnung „Domkapitel in Cammin“ geschaffen.

Darüber, was in Cammin blieb und was im 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts noch in das Kapitulararchiv aufgenommen wurde, fertigte Georg Kupke 1933 ein Inventarverzeichnis an. Daraus erfahren wir, daß sich der Bestand des Kapitulararchivs beträchtlich verringert hatte. Den Gesamtbestand gliederte er in vier Gruppen: 1. die Superintendentur, 2. das Kapitulararchiv, 3. die St.-Nikolai-Kirche in Cammin, 4. die Gemeinschaft der Altlutheraner.

Es ist schwer zu sagen, inwieweit die Zeit des 2. Weltkrieges Einfluß auf den Bestand des Domarchivs hatte, weil dieser bis zum heutigen Tage weder geordnet noch bearbeitet wurde. Weiterhin wird er zum größten Teil im Domkapitelsaal, zum Teil aber auch im Pfarrhaus aufbewahrt. In den Jahren 1962-1963 erhielt das Camminer Archiv noch die Archivalien aus Greifenberg hinzu, die leider ebenfalls unbearbeitet sind.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich